Шарқ юлдузи

Ойлик адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

2

1987

56-йил чиқиши

Бош редактор

Ўткир ҲОШИМОВ

Редколлегия:

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ
Саид АҲМАД
Мурод МУҲАММАД ДЎСТ
(бош редактор ўринбосари)
Омон МУХТОРОВ
(проза бўлими мудири)
Умарали НОРМАТОВ
Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА
Хайриддин СУЛТОНОВ
Зоя ТУМАНОВА
Туроб ТЎЛА
УЙҒУН
Ўлмас УМАРБЕКОВ
Носир ФОЗИЛОВ
(масъул секретарь)
Тўлапберган ҚАИПБЕРГЕНОВ
Азиз ҚАЮМОВ
Ҳамид ҒУЛОМ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

www.ziyouz.com kutubxonasi

УШБУ СОНДА

Ижодхонада бир соат

УЙҒУН

ЎТМИШНИ ЭСЛАГАНДА

ШОИР БИЛАН СУҲБАТ

«Совет ёзувчиси» деган улуғ унвонга ҳамма ҳам муяссар бўлавермайди. Бунинг учун қобилиятга эга бўлиш, асар ёзишнинг ўзигина кифоя эмас. Совет ёзувчиси аввалambor совет позициясида мустаҳкам турмоғи керак, унинг зўр ва маҳкам эътиқоди бўлиши керак.

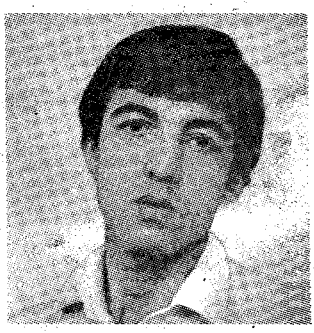
Шеърият

СИРОЖИДДИН САИДОВ

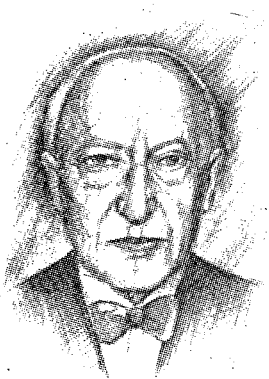
ТЎПОЛОНДАРЕ БИЛАН ХАЙРЛАШУВ

Достон

Бунда туғилажак ҳар битта фарзанд,
Ишонгум туғилар туғёни билан
Ва бу туғён билан нурга белайди;
Дунёни: замину осмони билан.

Ҳикоялар хазинаси

АНДРЕ МОРУА

ҚАЙТИШ

Ҳикоя

Оддий китобхон асар жозибасидан мафтун бўлишни ўйлаб қўлига китоб олмайди. У ҳаётда курашларга қодир бўлиш учун асардан маънавий куч-қудрат қидиради...

www.ziyouz.com kutubxonasi

Сафо Очил

ҚОВУН ҚОВУНДАН РАНГ ОЛАДИ-Ю...

Жаҳон шеърияти даҳоларининг асарларини синчиклаб ўргансак, ўзаро таъсир, бир-бировдан ўрганиш, илҳомланиш каби ҳолатларга кўплаб дуч келамиз. Бу ҳодиса адабиётларнинг ривожига салмоқли ҳисса қўшган ижобий фазилат эканлиги маълум.

Бироқ ўзгаларнинг фикрини, образларини, шеърий оҳангини, сўз ва ибораларини ўзгаришсиз олиш, баъзан эса бошқа сўзлар билан такрорлаш тақлидчилик ёки очиқдан-очиқ кўчирмакашлик ҳисобланади.

Кейинги йилларда таъсирланиш тушунчасига бошқачароқ қарашлар пайдо бўляпти. Айниқса — айрим ёшлар ижодида. Улар таъсирланишни ўзлаштириш ҳамда кўчирмакашлик билан аралаштириб юбораётганга ўхшайдилар. Шу масалага яқинроқ ёндашиш, унинг туб моҳияти ҳамда ташвишли, хунук томонларини рўй-рост очиб ташлаш адабий танқидчиликнинг кечиктириб бўлмайдиган вазифасидир.

Тўғриси, баъзи шеърларни ўқиганда, мазмуни ёки маъносини, фикр динамикаси ёки оҳангини, қофия ёки вазнини, образ ёки муқоясаларини қаердадир учратгандек бўлаверасиз.

Ўзини ўзи такрорлаш, тақлидчилик кўчирмакашлик касалининг бошланишидир. Демак, тақлидчиликка қарши кескин кураш олиб борилмаса, бу дард бора-бора кўчирмакашликка айланиб қолади. Айрим ёшлар илк изланиш жараёнида дастлаб кимгадир тақлид қилиши мумкин, лекин улар аста-секин бунинг ижодга алоқасиз йўл эканини тушуниб оладилар ва ундан воз кечадилар.

Афсуски, шеъриятимизда ана шундай ачинарли ҳол — кўчирмакашлик иллати аҳён-аҳёнда бўлса ҳам кўзга ташланиб турибди. Рўй-рост айтиш керакки, айрим шоирлар бировларнинг фикрини, ғоясини айнан кўчириб ёки тўғридан-тўғри тақлидчилик қилиб, шеър ёзишнинг осонгина йўлини топиб олганлар.

Шу ўринда яна бир нарсани очиқ айтишга тўғри келади. Бу мақолани ёзишдан мақсад бировларни камситиш ёки бадном қилиш эмас, балки адабиётимиз, шеъриятимизнинг софлиги ҳақида қайғуришдан иборатдир.

Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матжон, Муҳаммад Али, Чўлпон Эргаш, Миразиз Аъзам, Рауф Парфи сингари истеъдодли шоирлар 70-йиллар ўзбек шеъриятида барқарор, такрорланмас, ўзларига хос йўлни топа олдилар. Уларнинг шеърлари адабиётдаги бошқа жанрларга ҳам ўз таъсирини ўтказганлигини тан олиш лозим. Афсуски, баъзилар ўша шоирлардан у ёки бу ҳилда нусха кўчириш билан шуғулланадилар.

Масалан, академик шоир Ғафур Ғуломнинг «Олма отди» шеърида «Олма отди ўйнаймиз тарафма-тараф» мисрасини Барот Исроил «Қор бўрон ўйнаймиз биз бўлишиб тараф-тараф» каби ўзлаштиради. Ёки қирқ-эллик йилдан буён оғиздан-оғизга ўтиб, куйланиб келаётган машҳур халқ қўшиғи бор:

Осмондаги самолёт,
Қанотингни пастлаб ўт,
Қанотингга **хат ёзай,**
Кремлга **ташлаб ўт.**

Бу мисраларни Барот Исроилнинг «шеър»и билан солиштириб кўринг:

Осмондаги самолёт,
Қанотингни пастлаб ўт,
Дўстларимга **хат ёзай,**
Уй, уйига **ташлаб ўт.**

Халқ қўшиғидаги «қанотингга», «Кремлга» сўзларини Барот Исроил «дўстларимга», «уй, уйига» сўзлари билан алмаштирган, холос. Қўшиқда совет халқининг Кремлга меҳр-муҳаббати, кўтаринки руҳи тараннум этилади. Барот Исроил эса ҳамма ёд биладиган халқ қўшиғи обрўсига путур етказган.

Шу ўринда Озод Шарафиддинов ва Иброҳим Ҳаққулов каби мунаққидлар ёшлар ижодидаги тақлидчилик ҳақида куюниб ёзган мақолаларини ҳам эслатиб ўтиш керак.

Бадиий адабиётда тақлидчилик, кўчирмачилик касали қаердан пайдо бўлар экан, деган савол кишини ўйлантириб қўяди. Бизнингча, аввал ўқилган таъсирчан асарлардаги фикр, мазмун, сатрлар мияда қайта гавдаланиши ва ёш ижодкор уни билмасдан такрорлаши мумкин. Лекин иқтидорли, эътиқодли қаламкаш буни ўз вақтида пайқайди ва бошқаларнинг «танбеҳ»исиз ўзига тегишли хулоса

www.ziyouz.com kutubxonasi

чиқариб олади. Таниқли шоиримиз Нормурод Нарзуллаевнинг баъзи шеърларини ўқиганда қизиқ бир аҳволга тушасиз: уларни қаердадир ўқигандек ё эшитгандек бўлаверасиз. Охири маълум бўладики, шоир ўз-ўзини такрорлар, баъзан ибораларни, ташбеҳларни, образларни шеъридан шеърига кўчириб юрар экан. Бинобарин, Алишер Навоий айтганидек, сўзни такрор топди, марғуб эмас, бир деганни икки демак хўб эмас. Ўз-ўзини такрорлаш, топилган яхши бир иборани ҳадеб қайтаравериш яхши эмас. Мана бу сатрларга диққат қилинг:

Қарши даштидан **садо келади,**
Гулларни ўйнаб **сабо келади,**
Далалар узра қанот қоқиб,
«Мени куйла» деб, **нидо келади!**

(«Суворий қизлар»)

Субҳидамда **сабо бўлиб келганман,**
Келажакка **садо бўлиб келганман.**

(«Қуёшли элим»)

Боғлар, сизда бўлса ёр,
Сабо бўлиб келсинлар.
Тоғлар, сизда бўлса ёр,
Садо бўлиб келсинлар.

(«Излаганим»)

Мисралар мазмунан тарқоқ: айтайлик, шоир «Мени куйла» деб, нидо келади» сатри орқали нима демоқчи? Нидо «мени куйла» деб келадими? Ёки «мени куйла» деган нидо келадими? Ноаниқ. Бу ҳам етмагандай, нидо «Далалар узра қанот қоқиб» келар эмиш. Қанот қоқиб келиш ҳолатида кўтаринкилик пинҳон. Ҳолбуки, нидо кўтаринки нарса эмас, у ингроқ, фарёд сўзларига муқобил маъно ташийди. Шундай экан, тўртликда мантиқий зидлик бор. Кейинги тўртлик ҳам ғализ: келажакдан садо бўлиб келиш мумкин. Лекин келажакка садо бўлиб келишни қандай тушуниш керак? Ҳеч бўлмаганда келажакка садо бўлиб бориш мумкин. Шоир сўзларнигина эмас, айрим фикр ва ибораларни ҳам шеърдан шеърга кўчиради. Чоғиштиринг:

Ҳаёт борки кураш бор,
Ҳам висол бор, ҳам ҳижрон.
Эзгулик ва ёвузлик
Жанги мудом ёнма-ён.

(«Муҳаббат фарзандиман»)

Висол ва ҳижрон
Азал ёнма-ён
Кимга у эзгу,
Ё афсус келди.

(«Гул наврўз ҳақида»)

Висол, ҳижронда аён
Изтироблар туғёни.

(«Меҳри вафода кўрдим»)

Кулги билан ёндошдир қайғу,
Қувонч билан андуҳ ёнма-ён.

(«Кулги билан ёндошдир қайғу»)

Кўриб турганингиздек, фикрлар, ҳатто сўз ва ибораларшоирнинг аксарият шеърларида бот-бот такрорланаверади.

Шоир баъзи шеърларида бошқа шоирларнинг фикрларини, баъзи ибораларини, оҳангини, қофияларини, ҳатто айрим мисраларини такрорлайди.

Абдулла Ориповнинг машҳур ва манзур бир ғазали бор:

Бу ишқ сиррин китоб этдинг, китобинг ичра мен борман,
Ўқурман, деб хитоб этдинг, хитобинг ичра мен борман.

Худди ана шу мазмундаги шеър Нормурод Нарзуллаевда ҳам учрайди:

Ишқ дарсини ўқий-ўқий китоб этдинг сен...
Севаман деб қулоғимга хитоб этдинг сен.

Ёки Абдулла Ориповда:

Муҳаббат гулшани ичра олиб Абдулланинг қалбин,
Чалурман, деб рубоб этдинг, рубобинг ичра мен борман.

Н. Нарзуллаевда:

Шайдо Нарзий
Гул кўнглини рубоб этдинг сен.

Марҳум ғазалхон шоир Шариф Нурхоннинг «Кекса бўйдоқ» деган шеърини билмаган одам кам бўлса керак. Бу асар 60-йиллар охирида «Табассум» радио журнали орқали эшиттирилган, кейин грампластинкага ёзилган, сўнг бу шеър шоирнинг «Яхшидан шарофат» (1980) китобига киритилган. Шунга жуда ўхшаш шеър Н. Нарзуллаевда ҳам бор.

Солиштиринг:

Шариф Нурхонда:

www.ziyouz.com kutubxonasi

Бир замон боқсам парининг қўлидан маҳкам тутиб,
Лабларига чўзди лабни оғзида носи билан.

Тарсаки зарби ўжарни гангитиб қилди ювош,
Довдираб бурнини артди қўли ифлоси билан.

Юпатиб секин Шарифий кекса бўйдоққа деди:
Ҳар киши учрашса яхши ўзининг моси билан.

Н. Нарзуллаевда:

Бир ошиқни учратдим **қўлда раъноси билан,**
У ёнарди, ўртанарди севги савдоси билан.

Гулни берди, қиз уялди, ранжиди бу лақмадан,
Қиз бетига лаб чўзибди оғзида носи билан.

Тарсаки зарби «куёв»ни гангитиб қилди ювош,
Ростлади жуфтакни бирдан қўлдаги сози билан.

Севгида савдо бўлурми, ишқ эса кўргил иши,
Ҳар киши ўйнаса яхши тенгию моси билан.

Биринчи байтнинг биринчи сатри машҳур «Қўлда раъноси билан» қўшиғидан айнан олинган, бошқа байтлар эса кекса ғазалхон Шариф Нурхон шеъридагидек айнан такрорланган.

Мантиқ-маъно ҳамда арузнинг мукаммаллиги жиҳатидан ҳам Шариф Нурхон шеъри анча мукаммал. Н. Нарзуллаевдек эл таниган шоир ижодида бундай такрорлар учраши одамни ранжитади.

Қадам Саидмуродовнинг «Қадамингга гуллар очилсин» деган шеъри бор. Унда «Боғларда гул, тоғда лола бор, Мендек севган қайси бола бор», «Ошиб борар кундан кун оҳим» каби жўнгина сатрлардан сўнг халқ қўшиғидаги «Қадамингга гуллар очилсин» мисраси такрорланаверади. Бу хилдаги шеърлар халқ оғзаки ижодини обрўсизлантирмасмикан деган хаёлга боради киши.

Муҳаммад Солиҳ лирик қаҳрамоннинг оний, бир лаҳзалик кечинмаларини «Баъзан юрак ҳалқумга келар, У бўғзимда туради шундоқ. Шунда осон, эҳ, қандай осон Бу юракни туфлаб ташламоқ» каби тасвирлайди. Қ. Саидмуродов эса ўша сўзларни, фикрларни, ифода ва ҳолатларни бошқача, хийла жўн маънолар билан такрорлайди «Бўғзимда бўғарман юракни». М. Солиҳ «Бу юракни туфлаб ташламоқ» деса, Қ. Саидмуродов ўша топилмани сал бошқачароқ қилиб, ўша вазн ва ўлчовда «Чекиб-чекиб ташлайсан тунни» тарзида ифодалайди.

Буюк немис классиги Ф. Шиллернинг «Асоратдаги Пегас» шеърини эсланг. Унда Фермер Ханс Пегасни аравага қўшиб, ўзи хоҳлаган ишларни бажармоқчи бўлади. Шунда Пегас чавандозини излайди, унга интилади. Қ. Саидмуродовнинг «Боғланган тулпор» шеърида ҳам худди шу ғоя илгари сурилади. Ҳар иккала шеърда ҳам бир хил фикр, бир хил ғоя.

Ўнлаб китоблар чиқарган шоир Раҳим Бекниёз ижодида ҳам, афсуски, баъзан шундай ҳолат кўзга ташланиб қолади. Унинг мана бу тўртлигига эътибор беринг:

Ёзни ол-у, қишни менга қўй,
Дурни ол-у, тошни менга қўй,
Сен кул-у, кўзёшни менга қўй,
Кўзёш менга, хандалар сенга.

Биринчидан, бу тўртлик оддий қофиялар тизмасидан иборат. Учинчи сатрда «кўзёшни менга қўй» бирикмаси охирги мисрада «кўзёш менга» тарзида бадиий зарурат сезилмаса-да, вазн учунгина такрорланади. Шунинг учун ҳам Раҳим Бекниёзнинг бу мисралари ўқувчига кучли завқ-шавқ бағишламайди. Иккинчидан, шу фикрни завқбахш мисраларда Эркин Воҳидов аллақачон айтган:

Барча шодлик сенга бўлсин,
Бор ситам, зорлик менга,
Барча дилдорлик сенгаю,
Барча хушторлик менга,
Бу жаҳоннинг роҳатин ол,
Бор азобин менга бер,
Сенга бўлсин барча ором,
Барча бедорлик менга.

Тўғри, Эркин Воҳидов шеърида айнан ёз ва қиш, дур ва тош, кулги ва кўзёш ҳақида гап йўқ. Раҳим Бекниёз бу шеърдаги маъно ва мазмунни, ҳолатни, илгари сурилган ғояни, кўзда тутилган мақсадни бошқача сўзлар билан ўзлаштирган.

Хуллас, айрим шоирларнинг китобларида бизга таниш оҳангларда ёзилган, нимаси биландир бошқаларнинг шеърларини эслатиб турадиган ана шундай «ижод намуна»ларини кўплаб учратиш мумкин. Хўш, бу ҳол тасодифми? Наҳотки, шоир бировларнинг ибора ва жумлаларини, оҳанглари ва образларини, яхлит-яхлит сатрлари ва фикрларини тасодифан ўзлаштириб олса? Бизнингча, бунга ишониш қийин. Негаки, агар шоирнинг ўзлиги, ўзига хос овози, услуби, дунёқараши ва халққа айтадиган гапи бўлса, у ҳеч қачон бошқаларга ўхшамайди.

www.ziyouz.com kutubxonasi